

- Statistisk sentralbyrå (1995). *Levekårsundersøkelsen 1995*. Oslo.
- Tiby, Eva (1999) *Hatbrott? Homosexuella kvinnors och mäns berättelser om utsatthet för brott*. Doktorsexamen i kriminologi. Universitet i Stockholm.
- Wikholm, Stine og Hildrum, Astri (1997): *Helseundersøkelsen 1995. Dokumentasjon og frekvensfordelinger*. NSD-rapport 111. Bergen: Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste.

Bera Ulstein Moseng er forsker ved Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA). Blant hennes forskningsarbeider er studier av lesbisk historie, av levekårene til lesbiske kvinner og homoseksuelle menn og av lesbiska kvinners helse. Hun holder nå på med en undersøkelse av psykisk helse og selvmord blant lesbiske kvinner i Norge.

Summary

The NOVA-report is an empirical study based on questionnaires (N = 2987) and life history interviews (N = 23). The questionnaire study indicates that most lesbian women and gay men are satisfied with their life quality. However, compared with women and men in the population as a whole, lesbian women and gay men are more exposed to violent threats, report a much higher risk of psychological afflictions, suicidal ideation and suicide attempts. Among lesbians and gays there is also a substantially larger share of people who frequently get intoxicated by drinking alcohol. Around one in five women and one in four men have experienced some form of discrimination in their place of work/study.

Den historiska bakgrunden till ordet bög

- vandringsmyter, ideologier och vetenskap

Fredrik Silverstolpe

Dåliga ären I och dåliga varor fån I. Men jag drar in pengar. Giv knallen en kyss!
(Gösta Bergman: "Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing", 1929).

Ordet bög har på grund av sin centrala ställning i den homosexuella benämningshierarkin hamnat i ett särpräglad historiskt kraftfält. Sägner, myter och vetenskapliga förklaringar har tumlat om varandra i ett förklaringsspel, som blivit till en patiens som aldrig går ut. Diskussionen har främst bedrivits muntligt, men även skriftliga vittnesbörd har förekommit. Detta är ett försök att få patiensens att lägga sig tillrätta på ett något sånär regelmässigt sätt.

I *lambda nordica* nr 1 1997 tog Göran Söderström upp temat ideologi och vetenskap i en diskussion kring konstruktivism och essentialism. Jag tänker här ta upp samma tema, men från en annan utgångspunkt, nämligen språkforskningens. Först vill jag inflika, att jag inte ser min rubriks teman – vandringsmyter, ideologier och vetenskap – som varandra uteslutande kategorier. De kan överlappa och komplettera varandra, bortsett från att de även kan stå i kontrast till varandra.

Det finns några frågor man kan ställa sig i anslutning till en sådan här diskussion. Är det fördelaktigt med enkla, korta förklaringar, eller är det mer givande med utförligare och mer faktsäckade förklaringar? Som läsaren kanske anar, föredrar jag det senare. Man kan också fråga sig, om det är mer tilltalande med utländska språkhistoriska förgreningar, eller om man bör försöka lägga tonvikten vid inhemska förklaringsförsök. Också i detta fall föredrar jag det andra alternativet.

Jag deklarerar alltså redan från början att jag är jävig. Det betyder inte att jag vill vara fri och "ovetenskaplig", utan tvärtom att jag vill studera problemet från de vinklar som jag anser vetenskapligt mest produktiva.

Vad är en vandringsmyt?

Det bästa exemplet på en vandringsmyt anser jag vara det uppseendeväckande påståendet att författaren Vilhelm Moberg på 1950-talet skulle ha velat deportera alla homosexuella till Gotland. Det var tidningen *Revolt* som i nr 4 1975 missuppfattade ett föredrag av sexualupplysaren Eric Thorsell, och vände uppgifterna där på huvudet. Tyvärr följdes *Revolt* i spåren av tidskriften *Zenit* som i sitt annars utmärkta homosexuella historienummer nr 43 1975 skrev av *Revolt*s uppgifter och förde vandringsmyten vidare. I själva verket var det en av Vilhelm Mobergs litterära fiender, Ebbe Reuter Dahl, som under intryck av 50-talsstämningarna föreslog att man borde deportera homosexuella till Gotland (Reuter Dahl 1951)¹. Myten om Mobergs Gotlands-deportation har envist och felaktigt förts vidare under många år. På ett paradoxalt sätt har den dock samtidigt varit upplysande: myten har helt enkelt varit en bra historisk sammanfattning av Mobergs inställning till homosexuella och av stämningarna på 50-talet, om än i sak felaktig.

Alltså: historiska vandringsmyter kan vara upplysande. Jag vill alltså inte här deklassera vandringsmyter som sådana, bara föra in tankarna på det faktum att det mest "självlara" och "välbekanta" i själva verket kan visa sig vara ett stick-spår som leder forskningen fel. Så förhåller det sig, anser jag, med den även i lexikon populära tankegången att ordet "bög" skulle härstamma från det franska ordet "bougre" (alternativt det engelska ordet "bugger").

Ljudlighet och ordlighet

Det säger sig nästan självt, att två ord som på något avlagset sätt *låter* likalydande i själva verket kan vara helt olika ord med helt olika rötter. I min diskussion med språkforskare har jag också fått bekräftat att det inte finns någon självklar språklig gemenskap på grund av ljudlighet mellan orden "bougre" och "bugger" å ena sidan, och ordet "bög" å den andra. Orden har, (bortsett från de två första) helt enkelt ingen särskild släktskap. Jag har tyvärr själv bidragit till att i min första bok, *En homosexuell arbetares memoarer* 1981, vidarebefordra uppgiften om en sådan släktskap, vilket bara visar vilken frestelse det ligger i att dra för snabba slutsatser med dåligt faktaunderlag. Här kan man tala om en etymologisk vandringsmyt, som bygger på till synes uppenbara fakta, men som i själva verket visar sig suspekt när man närmare granskar omständigheterna.

Och omständigheterna är nog så uppseendeväckande. Om ordet "bög" kan visas vara nära släkt med "bougre" och "bugger", får man på köpet en hel historiebeteckning som skulle tillföra vandringsmyten om ordet "bög" just den pedagogiska sammanfattning som jag tidigare talade om, och som kan ge upphov till historisk insikt och spännande bakgrundsfakta, men på mycket skeva och vilseledande grunder som till sist måste leda fel.

Bakgrunden till orden "bougre" och "bugger"

Kurt Krickler har i sitt diplomarbete för magisterexamen i en exkurs redogjort för bakgrundshistorien till orden *bugger* (eng) och *bougre* (fr). Jag vill understryka att när jag här citerar Krickler är det inte fråga om att referera en vandringsmyt, utan om att försöka ge den faktiska historiska bakgrunden till orden *bougre* och *bugger* (men inte till det helt etymologiskt annorlunda ordet *bög*):²

Beteckningen "bulgarer", fr. "bougres", för homosexuella, går tillbaka på den gnosticistiska och manikeiska sekten "katarer" [...] som, utgående från bogomilkyrkan (fr. "bogomiles"), på 900-talet i Bulgarien, utbredd sig över Tyskland och Italien till Sydfrankrike, som det fann sitt centrum i och utbredd sig från. Under inflytande av katarerna hade det i provinsen i början av 1000-talet uppstått en riddarkultur, som från Rom och Paris betraktades som en växande fara. Grunden för detta var mindre deras religiösa lära, katarismen, utan desto mer den allt större makt, som riddarna i denna rika del av Frankrike utövade. År 1209 påbörjade påven Innocenz III i förbund med den nordfranska adeln ett av Simon de Montfort och senare av Ludvig VIII fört korståg gentemot katarerna respektive [de besläktade] *albigenserna* [...].

Liksom långt tidigare kejsar Justinianus, använde också katarernas motståndare anklagelser för sodomi som ett vapen mot katarerna. I själva verket var katarernas läror dock minst lika livs- och sexualfientliga som den romerska kyrkans.

Det nämnda korståget, vars förevändning och rättfärdigande bl. a. låg i bekämpandet av sodomi bland albigenserna, tog hur som helst slut 20 år senare i och med Parisfördraget och i och med förstörelsen av samtliga dokument från katarerna, vilka efter dessa två årtionden nästan överallt också så gott som överallt utrotades.

Mycket historia och lite språkhistoria. Men Krickler refererar också uppfattningen att ordet "kättare" inte funnits före katar-rörelsens framväxt. Det skulle alltså finnas ett samband mellan ordet "kättare" och förföljelse med homosexuell anknytning, ett nog så intressant faktum. När det gäller språkhistorien i övrigt tycks Krickler alltså mena att det franska ordet "bougre" härrör från katarernas ursprungsland Bulgarien, men kanske även också från sekten "bogomilerna", som utgick från samma land. Krickler skriver vidare:³

Också det engelska "bugger" utgår från det senlatinska "bulgarus". "Buggery" används än idag [1983] som juridisk term för "sodomi" ("onaturlig otukt") i brittiska och irländska lagtexter.

Det svenska strecket

Kricklers berättelse är som sagt inte här avsedd att i sig illustrera en vandringsmyt. Det är en vetenskaplig redogörelse för bakgrundshistorien till de utländska orden *bougre/bugger*. Men i förhållande till det svenska ordet *bög* är det fråga om en vandringsmyt. Den tycks helt enkelt alltför väl passa in som förkla-

ring även till den svenska historien på området, och blir till utgångspunkt för fantasifulle utländska utsvävningar på klenkt faktaunderlag när det gäller det svenska ordet *bög*.

När dessa berättelser från kontinenten väl omtalats, skulle jag alltså här vilja dra ett kraftigt streck mellan Sverige och de övriga länderna, och låta etymologin för ordet "bög" helt utgå från svenska förhållanden. "Bougre", "bugger" och "bög" är inte identiska. De utgår från helt olika historiska och språkliga förhållanden. Detta bevisas bl. a. av att ordet "bög" är känt från flera landskap i Sverige, dock med helt annan betydelse än idag, men ändå klockrent skilt från det övriga Europas "bugger"-syndrom när det gäller etymologin. Varför skulle inte det gamla dialektala ordet *bög*, oavsett lokal betydelse, kunnat tjäna som ursprung för det långt senare sexualiserade och moderna ordet *bög*?

I fortsättningen tänker jag visa att det nuvenska ordet *bög* i själva verket har sin egen utvecklingshistoria, oberoende av den europeiska utvecklingen. Detta förutsätter alltså att man inte gör det tidigare nämnda misstaget, att tro att två eller flera ord är nära besläktade bara därför att de innehåller några likartade bokstäver, och för att de inbegriper frestande pedagogiska historier om kamp mot kättare och andra avvikare.

Den svenska ursprungshistorien när det gäller ordet *bög* är betydligt mer inhemsk, vilket läsaren kommer att förstå när jag nu redovisar den spännande historien om det rikssvenska ordet *bög* och dess färgstarka historia.

Invändningen att ordet *bög* skulle ha kunnat importerats till Sverige från utlandet före denna äktsvenska utvecklingshistoria vill jag återigen bemöta med argumentet, att orden "bugger/bougre" och ordet "bög" språkvetenskapligt sett inte alls är likalydande, enligt flera namnkunniga språkforskare (bl a Bo Bergman, *Sydsvenska Dagbladets* språkvetare, samt Lars Svensson, chef på Svenska akademins ordboksredaktion och Sven Ekbo, f.d. chef på samma redaktion). Det finns helt enkelt ingen utländsk språkimport att vetenskapligt studera när det gäller ordet *bög*.

Ett hemligt språk

På grund av att språken engelska och franska, och de engelska och franska kulturerna är välbekanta för oss, medan däremot månsingspråket är okänt för de allra flesta, har jag ansett det befogat med en förhållandevis omfattande inledning om västgötaknallarna och deras historia. Först genom en empatisk skildring av knallarna och deras livsföring, går det att förlika sig med att ordet *bög* inte har någon storslagen internationell historia, utan en mer småsvensk, lokal historik.

Den inledande refererande framställningen bygger framförallt på Gösta Bergmans arbete "Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing", 1929. I

Nysvenska Studier nr IX 1929 skriver Bergman om de gamla västgötaknallarna (gårdfarihandlarna):⁴

Av de gamla källorna veta vi, att knallarna behärskade ett hemligt språk, som de kallade *månsing* eller *bänarusk*. Genom Dals, Hof's och Sundts tryckta arbeten och genom uppteckningar från senare delen av 1800-talet, som till största delen [1929] är otröckta och förvarade på landsmålsarkiven i Uppsala och Göteborg, ha en del ur detta språk blivit bevarade. Den sammanställning av alla mig tillgängliga källor, som här gjorts, upptar ca 500 ord, ett antal som får anses tillräckligt för att man skall kunna bilda sig en uppfattning om språkets natur och släktskapsförhållanden.

År 1929 upptecknade alltså Gösta Bergman, med hjälp av äldre anteckningar, ett f.d. hemligt språk, månsing, och upptäckte däribland det ord som här inträtter oss, nämligen *bög*, eller noga räknat, ordet *bögis*.

Den som tror att ordet omedelbart föddes med den apokalyptiska betydelsen homosexuell måste jag dock göra besviken. "Bögis" betydde i månsing-språket från början "bonde", och "bögisahäck" betydde "bondgård". I detta anspråklösa sammanhang föddes det (långt senare "homosexualiserade") ord, som i Sverige idag kommit att bli ett uttryck för mänsklig frigörelse, och som numer för många signalerar personlig och psykologisk styrka mer än degradering och förtappelse: "bög".

Vilka var det då som talade det hemliga språket månsing? Vilka var det som först tog ordet *bögis* i sin mun, och i sin speciella version använde det för att signalera hemligheter om de bönder och bondgårdar de passerade förbi? Svaret är alltså de s.k. västgötaknallarna. Det var inga sexuella hemligheter de tasslade om när de passerade bondgård efter bondgård (i alla fall inte företrädesvis), utan vad man signalerade var hur man med gårdfarihandel kunde göra snabba affärer med god förtjänst om kunderna var tillräckligt välvilliga eller godtrogna.

Här kan det också vara värt att påpeka att orden "bygd" och "bögd" är släkt i det svenska allmogespråket. Några utspridda bondgårdar var alltså en "bögd", eller en bygd som vi säger idag (Rietz 1962)⁵.

Gårdfarihandeln

Västgötarnas gårdfarihandel hade mycket gamla anor. "Den sträva och ofruktbara jorden i dessa bygder har sedan urgamla tider tvingat befolkningen att vid sidan av jordbruket driva affärer med hemslöjdsalster" (Bergman 1929 s 154).

Alla dessa alster skulle alltså transporteras genom landet och försälas på de olika orterna, och det var de så kallade "västgötaknallarna" som skötte ruljansen.

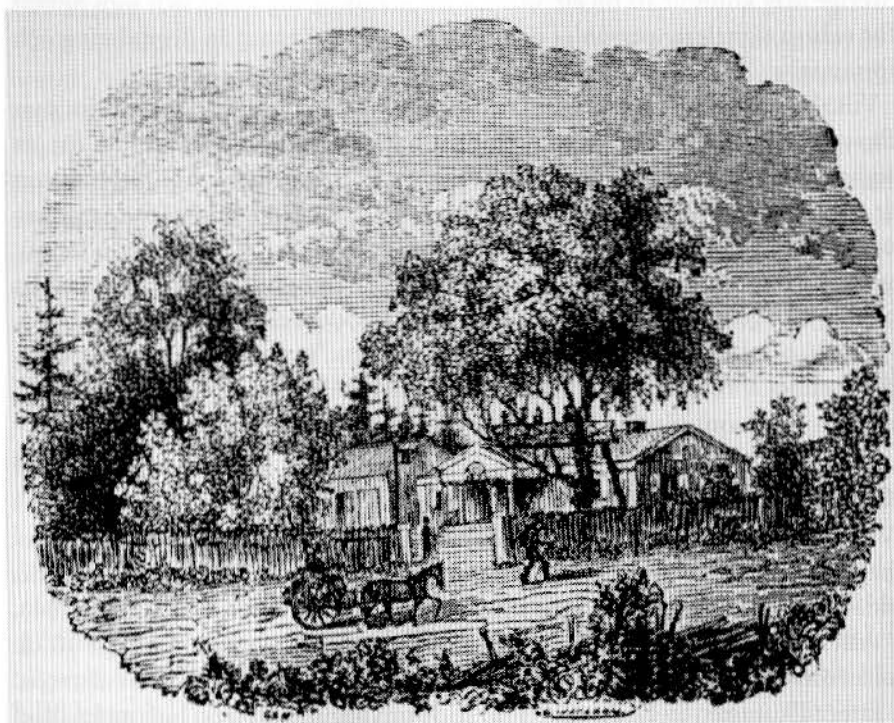
Efter tillkomsten av Borås stad (som hade privilegium att hysa bofasta knallar) uppstod en ny sorts knalle, den s.k. "förläggaren", som "på landsbygden lät tillverka vävnader, smides- och trävaror m.m., som därefter fördes ut kring lan-

det, [...] antingen av förläggaren själv eller av hans 'handelsdrängar' eller av dem gemensamt." (Bergman 1929 s. 154, 156).

Handelsdrängarna fick dock snart dåligt rykte:⁶

Redan 1719 omtalar Dal, att handelsdrängarna ibland ställde till obehag för sina husbönder genom "slösaktighet, dryckenskap och varjehanda otillbörligt omgående och förhållande". Även hände, att de sedan de förskingrat anförtrodda medel rymde till utlandet eller begåvo sig till krigstjänst på regementena. I all handel ochandel finner sig ju dessvärre, sammanfattar Dal, falskhet och flärd, och som Jesus Syrach säger "synden tränger sig emillan köparen och säljaren, såsom en nagel emillan två stenar i muren".

Varorna som husbönderna/förläggarna drev handel med, var av många slag och uppköptes i Västergötland, Småland, Gotland, Skåne och Halland. De avyttrades över hela Sverige och Norge. Varornas namn var satta på rim, och anordnades till visor som ibland sjöngs. Om det var husbönderna/förläggarna eller handelsdrängarna som skrev visorna framgår inte.⁷

En liten figur, en västgötaknalle med sin påse, passerar ett värdshus utanför Stockholm. Ur Åsa Nordén, *Sällsamheter i Stockholm* 1988/1990 s. 253.

De "husbönder" som gårdfarihandlarna dagligen konfronterades med var dock givetvis inte främst handelsbönderna – förläggarna – utan konsumenterna, de vanliga bönderna, som besöktes av de kringvandrande västgötaknallarna eller handelsdrängarna, och utsattes för mer eller mindre trugande säljförslag.

Smuggling och lyx

Smuggling har alltid rört sig i gränstrakterna mellan handel och det rent kriminella, och samma sak gällde för västgötaknallarnas handelsverksamhet, särskilt vid gränserna. Det gällde dock inte bara knallarna, skriver Bergman: "Att gårdfarihandeln, såväl böndernas som borgarnas i Borås och Ulricehamn varit förknädd med en vinstgivande smuggling är ett bekant förhållande." Vidare heter det (Bergman 1929 s. 58):

...ännu så sent som vid riksdagen 1859-1860 klagades i bondeståndet över den tilltagande handeln genom knallarna av "svenskt och utländskt kram, det senare ofta tullförsnillat". Särskilt gällde detta siden-, bomulls och andra främmande textilvaror.

Men de svenska myndigheterna bekymrade sig också över den "lyx" som gårdfarihandlarna ansågs sprida bland allmogen, ett problem som är svårt att förstå, men som kanske helt enkelt hade att göra med jantelagen, möjligen också med ett skyddsbehov för konsumenterna gentemot ett alltför lockande och pockande utbud.

I riksdagen hävdades också under 1800-talet på oklara grunder att gårdfarihandeln befordrade de veneriska sjukdomarnas utbredning.⁸ Det påstods också i andra sammanhang att knallarna sålde arsenik och andra i lag förbjudna gifter.⁹

Knallarnas karaktär

Västgötaknallarna var dock inte enbart en förkastad och misstänkt outsidergrupp. Knallarnas gårdfarihandel hade alltid vid riksdagarna "sina talangfulla och sakkunniga försvarare i västgötarepresentanterna, särskilt av bondeståndet", meddelar Bergman (1929 s. 158). Och det säger sig självt att gårdfarihandeln inte kunde fortsätta om inte västgötaknallarna uppträdde artigt och något så när belevat när de skulle tjäna sitt levebröd på försäljning av sina omkringburna varor. Gösta Bergman skriver om knallarnas karaktär:¹⁰

Uppfattningarna om knallens personlighet äro ganska skiftande och ofta varandra direkt motsägande. Å ena sidan skildras han som seg, begåvad, djupt människokännande; livligt kännande och iakttagande, sällskaplig, humoristisk, intressant, begåvad med starkt verklighetssinne, allt egenskaper som uppenbarligen

måste ha varit nyttiga för en affärsman. Å andra sidan framhålles, att knallarna överlag voro knepiga, att de icke alltid voro pålitliga, att de voro hänsynslösa vid drivandet av sina fordringar och att deras sedligaandel i övrigt icke alltid var klanderfri. Av flera sägner framgår att knallen och länsmannen ibland hade svårt att dra jämnt.

Bergman tillägger också i en not:¹¹

Vid 1823 års riksdag gjorde sig även en röst från Stockholms län gällande, som förklarade, att han visserligen funnit dessa handlande taga väl för sig, men de äro icke obenäpna för skäligen avprutning; och då må den skylla sig själv, som med dem inlåter sig i oförsiktig handel.

Det är klart att tillgången till ett hemligt språk var en ovärderlig tillgång, när knallarna till varandra på krogar och andra träffställen skulle förmedla erfarenheter till varandra som varken konsumenter eller icke invigda konkurrenter borde höra. Inte konstigt att knallarna ofta betraktades som "knepig" och "opålitlig" när de till och med hade ett eget språk som ingen vanlig dödlig människa förstod, och som gjorde knallen till en ytterst färgstark och kulturellt särpräglad gestalt i det svenska vardagslivet.

När och hur länge fanns månsing?

Den historiska frågan är nu bara: när uppstod detta märkliga och hemliga språk? Och när började det upplösas? Västgötaknallarnas höjdpunkt var på 1820-30-talet. 1 400 personer skulle då ha bedrivit gårdfariverksamhet. Kring 1860-talet utgjorde gårdfarihandlarna dock endast 300 a 400 personer, ett bokstavligen försvinnande litet skrä. ¹² Man måste då dock betänka att dessa 300-400 personer vandrade över hela landet, och på så sätt eventuellt kunde upprätthålla sitt hemliga språk längre än om de vistats på en och samma plats hela tiden. De tycks dock också enligt statistiken återigen betydligt ha ökat (i takt med befolkningsökningen?) framemot sekelskiftet, då de förmerades till 688 stycken (1897).

Hur som helst tycks månsingspråket kring 1865 ha förlorat delar av sin allvarliga prägel som skråspråk för knallarna. C.J. Ljungström skriver i skriften *Åhs och Wedens härader samt staden Borås*, Sthlm 1865:¹³

Här är stället att omnämna, det företrädesvis inom Åhs (även inom Kinds och Marks härader) en och annan, synnerligast de gårdfarihandlande av gamla stammen, har sig bekant, och understundom nyttjar (dock numera endast på lek) ett eget hemligt språk, som nämnes "Månsing", och vars begagnande kallas att "Månsa"

Det är fördenskull inte säkert att månsing började avta som seriöst språk vid denna tidpunkt. Bergman 1929 s. 237:

Överhuvud får man antaga, att månsingen talats i första hand av de unga knallarna, ty detta språk har, i det skick det här föreligger, lika mycket karaktären av slang som av hemligt språk. Men all slang har den egenskapen, att den hos den enskilde individen går ur bruk med stigande ålder och förstånd. Det hemliga språket däremot består i sin princip att vara "ett medel att dölja sina tankar", och i den mån detta förelegat har månsingen talats av alla knallar, äldre och yngre. Behovet förelåg, när det gällde att inför kundernas ögon begå ett litet handelsknep, eller konferera om priset, när de råkat i länsmannens klor eller när de lågo över natten i en bondgård och ville språka sinsemellan om hur de lyckats lura slättbönderna med sina dukar. Men när de gingo tillsammans på vägarna eller när de trädde in i stugorna och frestade pigorna med sina vackra schaletter, dukar och "klänningatuger", där färgerna sutto i till domedag, då hade de icke användning för det hemliga språket, då höllo de sig till västgötskan, sådan som den talades av deras fränder i Sjuhäradsbygden.

Hur länge hade då månsing funnits? Thesleff (1912 s 8) skriver: "Från hvilken ungefärlig tidpunkt detta språk daterar sig är en [...] fråga, som äfven för en specialist torde vara mycket svårt att afgöra."

I stället för frågan när månsing uppstod måste man förenkla frågan till: när fanns månsing? Vid vilka tidpunkter har man kunnat identifiera och uppmärksamma det överhuvudtaget?

Gösta Bergman som gått igenom samtliga källor som var tillgängliga fram till 1929 ger några hållpunkter.

Om knallarnas centrum, Borås, skriver Nils Hufwedsson Dal redan 1719:¹⁴

handelsmännernas från Borås drängar och pojkar, som med sitt gods fara vida omkring, bruka sinsemellan ett uppdiktat språk, däruti de så färdige äro, som någon kan vara i sitt eget modersmål. Glosorna äro dels svenska och latinska brutna ord [...]. Titeln på språket är Bänarusk [=månsing].

Enligt den korta ordlistan skiljer sig orden delvis från det senare månsingspråket (bonde heter således i denna version ännu inte "bögis" utan "gass").

Sommaren 1848 företar norrmannen Eilert Sundt på uppdrag av justitie- och polisdepartementet en studieresa som resulterar i skriften *Beretning om Fante- og Landstrygerfolket i Norge*, Christiania 1850. Som bilaga tar Sundt med en "Ordfortegnelse til det imellem svenske (vestgothiske) Handelskarle brugelige hemmelige Sprog (knallarespråk, mōnsing)".¹⁵

I denna bok heter det bl.a. följande (av allt att döma översatt av Thesleff):¹⁶

Dessa handelsmän (västgötaknallarna) som dock i allmänhet af vår allmoge omtalas som ett välbärgadt och ansett folk, som ofta ledsagas af en eller flera handtlangare och föra med sig flera varulass, måtte visste en gång ha öfvat sig väl i smuggeri och handelsknep, ty en af deras uppfinningar är ett hemligt språk, som de själva kalla mōnsing. Det är sammansatt av till största delen rent uppdiktade ord och är ytterst

fattigt, men det är nog troligt, att de därmed varit i stånd att drifva allehanda fusk under handeln utan att andra människor hafva kunnat förstå det.

Thesleff tillägger:

För min del är jag icke ense med Sundt därom att månsingspråket vore synnerligen fattigt. Relativt sedt äger det betydliga resurser såsom det nu talas, och säkert har språket varit ännu rikare under sin blomstringstid.

Som exempel på en månsing-knalle anför Bergman efter anteckningar en 'Johan Andersson':¹⁷

A är född [...] 1842 och har under de senaste 45 åren varit Roasjöbo. I sin ungdom gick han 3 å 4 år "med påsen" och lärde därunder månsingen eller åtminstone det viktigaste av dess ordförråd.

Månsingen hade inte bara karaktär av hemligt yrkesspråk. Det var också som nämnts en form av slang som lättade upp det dagliga livet i största allmänhet, samtidigt som slangen slutligen blev en del av det hemliga språket i sig självt. Cirkeln slöts:¹⁸

Säkerligen äro åtskilliga av månsingens metaforer egentligen slang, de äro m.a.o. icke skapade i den kalla beräkningen att utgöra en skyddande förklädning för hemliga manipulationer, utan de ha framsprungit såsom rent spontana uttryck för de unga knallarnas uppsluppna humor och de ha varit adekvata uttryck för komiken i vissa konkreta situationer. Handelsdrängarna voro ungt och bekymmerslöst folk, som sågo med andra ögon på tingen än de äldre ansvariga gårdsfarihandlandena. De kunde likna ett huvud vid ett nystan, en ring vid en hank, de kände kragen som ett halsjärn och de voro inte mer allvarsamma än att de kunde likna skjortan vid en blöja eller en mjärde. Sedan orden väl skapats visade de sig användbara även i allvarigare situationer. Utsagda med allvarlig röst och min förbryllade de var och en som stod utanför nasarskrået. De kunde tjäna som ett hemligt språk.

Mycket mer får vi inte veta om det direkta månsingspråket hos Bergman. Detta beror på att månsingspråket under 1800-talets andra hälft börjar blanda sig med *romani*, zigenarnas språk. Detta tränger i sin tur samtidigt in i stockholmskan, i "den undre världens" språkliga jargong. Det blir därmed svårt att följa turerna i språkutvecklingen.

Men några hållpunkter finns så att vi äntligen kan återvända till vårt skötebarn, ordet "bög" och dess ursprung och utvecklingstendenser framemot sekelskiftets Stockholm. Och vad det nu gäller att bevisa är att ordet "bög" ursprungligen *inte* betydde "bög" i 1800-talets Sverige!

Västgötaknallarnas ideologi

Det säger sig självt, att knallarnas kringvandrande, försäljande och schackrande måste ha utbildat en världsbild, där ordet "bögis", bonde, och "bögisahäck", bondgård, bör ha spelat en central roll i den syntes mellan taktik och sanning som en ideologi utgör. Det måste ständigt ha cirkulerat funderingar kring hur man skulle närma sig den och den gården i den och den bygden, om personligheten hos husbonden på den och den gården, osv. Ordet bögis måste helt enkelt ha varit ett av de nav kring vilket de dagliga funderingarna snurrade.

Det tillhör förklaringsstyrkan i min språkhistoriska modell att ordet bögis är ovanligt ordentligt förtecknat i en av de anteckningar som Bergman använt sig av för sin ordbok över månsing. På det aktuella handskrivna manuskriptet kan man läsa:¹⁹

Månsing. Upptecknat av Wilh. Andersson, Mölnadal, f. (...) 1855.

Bergman skriver:

Innehåller 181 ord eller uttryck, klart och redigt skrivna. Samtliga äro återgivna i min ordlista.

En av de klart och redigt skrivna anteckningarna från Wilhelm Andersson löd kort och gott:

*Bögis: Bonde*²⁰

respektive

Bögisahäck: Bondgård

Bergman skriver också att "månsingspråket äger en säker förankring i det västgötska folkmalet".²¹ Men om ändelsen *-is* skriver han vidare:²²

Ett särskilt omnämnande förtjäna de "latinska" ändelserna *-is, -es, -us och -um*. [...] Ändelsen *-is* förekommer i exemplen *bögis bonde, jamis katt, kanis hund, kontis kontant, lovis vante, nabis intet, provis kniv, rökis tobak och tomis kamrat*. A. Nordfelt har [...] på ett övertygande sätt hävdad, att denna ändelse, som sedermera blivit så produktiv i 'student, skolpojks- och bohemjargong' utgår från latinet. [...] ...förut-sättningarna för maccaronilatin av denna art har väl varit större ju längre vi komma upp i tiden. Osannolikt är icke, att bildningstypen härstammar från djäknarna, och den kan under sådan förhållanden gå tillbaka ända till medeltiden.

Observera att Bergman pga ändelsen *-is*, som eventuellt alltså härrör ända från

medeltiden, inte på något sätt hänvisar till något utländskt ursprung rörande själva huvudordet *bög*.

Snarare visar han att ändelsen, men inte själva ordet *bög*, är ett från den ursvenska månsingen avvikande fenomen.

Månsingen som hemligt språk är fördenskull naturligtvis inte helt oberoende från utländska inflytelser. Men enstaka påvisade danska, tyska osv. inflytanden på månsingen berör inte ordet *bög*, vilket är huvudpoängen här. Det krävs ren fantasi för att konstruera ett sydlandskt inflytande just på det månsing-svenska ordet *bög*. Fantasi kan i och för sig stimulera forskningen, men när den enbart tjänar att utan belägg styrka ett sakförhållande, har den gått över gränsen från vetenskap till önsketänkande.

Det nämnda inflytandet skulle framförallt ha skett från de tyska och danska förbrytar- och landstrykarspråken. Men åtminstone när det gäller förbrytarspråken är skillnaderna större än likheterna mellan dessa språk och månsingen, menar Bergman:²³

Råheten och det bistra allvaret, som sätter sin prägel på förbrytarens språk, saknas. I stället framträder godmodigheten, humorn och för all del också knipslugheten hos knallen och ge karaktären åt hans hemliga språk. (...) En tydlig skillnad råder mellan månsing och förbrytarspråk och än mer mellan knallarna och förbrytarna.

Detta bevisar naturligtvis inte att andra inflytanden på månsingen inte kan ha ägt rum. Men återigen: inte när det gäller ordet *bög*. Detta månsingord är en självständig språklig konstruktion. Och det var förbrytarspråket som övertog ordet *bög* från månsing, inte tvärtom.

Ordet *bög* förekommer i förbrytarspråket och stockholmslangens dels ensamt, som "bög" eller "bögis", dels i sammansättningar som "bögsnoare" som betydde en person som ägnade sig åt att på olika sätt tillskansa sig pengar eller värdeföremål av av lättlurade eller lättsinniga personer (hos Thesleff "bögsnöre"). Om "bögsnoare" se vidare nedan.

Förbrytarmånsing

Det visar sig att den "undre världen" i Stockholm, förbrytarna, efter sekelskiftet stulit beteckningen "månsing" som beteckning för sin speciella blandning av förbrytarslang – månsing och romani-slang – berättar Herman Palm i sin lexikaliska uppsats "Hemliga språk i Sverige", 1910 (där det också förekommer en "Ordlista till rommani och månsing").

I början på 1980-talet gjorde f.ö. undertecknad tillsammans med en kvinnlig kollega en omfattande excerpering av förbrytaren Knut Stålhands handskrivna epos "Verklighetsskildringar från förbrytarlivet" 1909-10 (jfr Söderström 1999 s. 196 ff). Där framgår vissa skillnader i terminologi mellan Palms och Thesleffs

lexikon och språket i de speciella kretsar Stålhand umgicks i. Hos Stålhand heter det inte "bögsnoare" utan "bögisörare"²⁴ och handlar entydigt om homosexuell prostitution och dito rån. I övrigt skiftar Stålhand ungefär likvärdigt mellan "bögis" och "bög" (samtidigt som han lika flitigt använder uttrycken "sodomit" och "kvinnohatare").

Sexualiseringen

Här måste man inse, att förbrytarnas och månsingarnas ideologi och språkvärld var helt annorlunda. Västgötaknallarna levde inte i storstaden Stockholm, de bedrev sin handel mestadels ute på landsbygden och hade helt andra sociala förhållanden att utveckla sitt språk i. Förbrytarna använde månsingtermerna annorlunda, eftersom de hade en annorlunda livsstil, och därför att månsingtermerna var betydligt äldre än den framväxande "undre världen" i Stockholm. Det är därför inte förvånande att hitta annorlunda betydelser hos månsingorden i stockholmslangens efter det förra sekelskiftet.

"Tjej snor bög"? Folklivet utanför Blanchs café i Kungsträdgården. Ur *Kungsträdgården*, red. Per Wästberg, s. 75 1986.

Bl. a. växer det i Stockholm fram en betydande *sexuell* handelsmarknad, där månsingorden omvandlas att passa denna nya subkultur. Så förhåller det sig också med ordet "bög". Om detta månsingord från början förs genom landet och kommer in i stockholmsslangen som beteckning på en presumtiv kund, en person man kunde handla med och "lura av" pengar på ett hederligt sätt (om man kan uttrycka det så) så förvandlas det efter förra sekelskiftet till ett mer diffust ord med även sexuella nyanser. Prostitutions-kulturen införlivade snabbt ordet med samma slags *betydelse* men med *andra övertoner* än i den äldre månsingen.

Herman Palm har i sitt lexikon, tryckt 1910, för "bög" betydelsen "en karl som är lätt att lura". Det är en betydelse som fortfarande har kontakt med det ursprungliga månsingspråket eftersom även månsingarna inom vissa gränser hade intresse av att "lura" sina kunder.

Däremot är hans alternativa betydelse "en lättsinnig karl (särskilt en som är pervers)" en betydelse som vuxit fram i storstadjungeln och visar hur ordet nu långsamt håller på att sexualiseras. Emellertid får man därför inte tro att ordet genast antog betydelsen "bög" i dagens mening, en man som var intresserad av andra män/ynglingar sexuellt. I stället visar Palm den fortsatta ambivalensen i ordet genom att anföra ett exempel.

Ordet "tjej" är ett uttryck i den nya förbrytarslangen efter förra sekelskiftet. Det betyder kvinna, och ibland prostituerad kvinna. Dessutom anför Palm ordet "sno" för "taga, infånga". För att förklara de båda orden anför Palm meningen

*tjej snor bög.*²⁵

Meningen betyder alltså att en prostituerad kvinna lurar en man till sig för sexuell eller annat 'handelsutbyte'. P.g.a. av detta kallades också en sådan tjej för "snoa-tjej". Hos Palm heter det vidare om "tjej":

En man (vanligen ur brottslingsvärlden), som flyttar tillsammans med ("polar" eller "har pol med") en "snoatjej" för att vara hennes 'manliga stöd' kallas en "hallick" [...]. "Hallicken" lever uteslutande på den kvinnliga "polens" förtjänst som prostituerad samt på vad de gemensamt kunna förvärva genom att "staddra" (lura, bestjåla) "bögar".²⁶

Detta visar att ordet bög så långt fram som på 1910-talet inte hade någon helt fixerad betydelse som "homosexuell[sic]"²⁷ som Thesleff tror i sin lexikaliska skrift *Stockholms förbrytarspråk och lägre slang 1910-1912*, Sthlm 1912. Snoa-tjejer och hallickar tycks i stockholmsslangen länge ha haft samma målgrupp som bögisköraren: "bögen". Det är inte sannolikt att lurandet av en bög i da-

gens mening skulle ha gått till så att hallicken försökte dra till sig rent sexuell uppmärksamhet medan snoa-tjejen plundrade bögen på hans värdesaker eller dylikt. Det måste ha väckt för mycket uppmärksamhet med ett man-kvinnopar som närmade sig en homosexuell man utan att denne anade oråd.

Palms detaljerade anteckningar visar alltså att det fanns en ambivalens i ordet bög som inte går att komma ifrån rent språkhistoriskt. Däremot visar anteckningarna också att ordet fått en kraftig glidning mot att betyda en homosexuell man i vissa särskilda kretsar, nämligen de som bestod av personer som till att börja med var och en för sig kallades en "bögsnoare". "Bögsnoare" (troligen missuppfattning av uttalet) översätts hos Thesleff 1912 till "en som lever på homosexualitet, i härledd betydelse utpressare." Hos Thesleff 1912 och Palm 1910 betyder det självständiga ordet "snoare" däremot bara tjuv.

Knut Stålhand, "bögiskörare". Polifoto från 1902, publicerat i *Sympatiens hemlighetsfulla makt* 1999.

Förvandlingen av ordet bög(is) blir så småningom mer eller mindre fullständig. Bög blir under decennierna efter förra sekelskiftet i stockholmslangan liktydigt med en homosexuell man (som man kunde utnyttja ekonomiskt eller på annat sätt). Steget från det ursprungliga månsingspråket blir långt, men inte obegripligt. "Bög" var en person man kunde tjäna pengar på. Tidigare var han bonde. I det framväxande storstadssamhället kunde bögen vara vilken (homosexuell) man som helst.

Det sexuella tomrummet

I en diskussion om ord för vad vi idag kallar homosexualitet kan man också föra in "icke-orden", dvs. uttryck för vad man *inte* var om man var homosexuell, "urning" (se nedan) eller bögis. Man kan tala om "undvikande-ord" och uttryck, och fantisera t. ex. kring en samtalsfras som "jag är ju inte bög". Vad är det då man inte var kring förra sekelskiftet?

Ja, det beror, minst sagt, på sammanhanget. I stockholmslangan skulle det helt enkelt kunna betyda "det är inte lätt att lura mig". Alternativt kunde man säga: "jag är inte bögi" vilket också betydde att man inte var dum, enligt Palm. Den internaliserade sexualiseringen kunde till stor del fortfarande vara frånvarande, om man utgår från att det fortfarande fanns rester kvar av det egentliga månsingspråket.

På det sexualiserade planet kunde man säga att man "inte var kvinnohatare". Det låg i Karl Heinrich Ulrichs geni på 1860-talet i Tyskland att han definierade "urningar" (homosexuella män) såsom inte bara attraherade av män, utan att de också sexuellt sett fann kvinnor erotiskt fränstötande (men inte socialt fränstötande). På samma sätt fann "dioningar" (heterosexuella män) andra män sexuellt fränstötande.²⁸ "Kvinnohatare" tycks också i Stockholms slang- och vardagspråk vid sidan av ordet bög kring det förra sekelskiftet ha varit ett av de vanligaste samtals- och skällsorden för vad vi idag kallar att vara "bög". Stålhand 1909-10 skriver:²⁹

En [...] Sodomit är ej alltid en kvinnohatare långt därifrån. Men det finns så mycket bland kvinnor och skökor som skrämmer en Sodomit och som gör att han drar sig ifrån dem och ofta avskyr dem, det är sjukdomar, obehag, olegenheter og bråk med barn som han ej tycker om att hava. Och mycket annat som han ej tycker om. En Sodomit vill vara fri och ej bunden med en kvinna, därför äro de flesta Sodomiter ungarlar. Men det finns även många gifta kvinnohatare som har flera barn.

Observera Stålhands flitiga användning av ordet "sodomit" som synonym till de av honom annars flitigt använda orden "bög" och "bögis." En annan (i konstruktivist-diskussionen) viktig iakttagelse är här att Stålhand inte uppfattar kvinnohataren/sodomiten/bögen som driven av inre sexuella antipatier och sym-

patier. Det är i stället sociala förhållanden, inte sexuella som gör människor homosexuella, en på den här tiden mycket vanlig folklig uppfattning.

Debatten i tidningen Brand

Greger Eman har i Söderström m.fl. 1999 s. 170 ff. skildrat en debatt om homosexualitet i tidningen *Brand* 1911-1912,³⁰ alltså ungefär vid den tidpunkt då ordet bög börjar sexualiseras något sånär entydigt. Huvudförfattaren Elis Höglund, som tar avstånd från "bögar" av föregivet proletärt/socialistiska skäl, ger situationsbilder av den homosexuella prostitutionen, där han använder ordet "bögsnoare" om Stålhands "bögisörare", men samtidigt i en not förklarar vad han menar med ordet. Det tycks alltså inte vara klart för allmänheten vad ordet betyder. Höglund förklarar det som "de som sno reda på 'bögar' och utpressa pengar av dem". Han informerar f.ö. också om ett nytt slanguttryck, "homo", som han påstår börjat användas av bögsnoarna i nedsättande syfte om bögar.

Fint eller fult

Det finns som tidigare påpekats en given ideologisk lockelse i att etymologiskt härleda ordet "bög" från de gamla heroiska europeiska historierna om katarer och kättare, bogomiler och bulgarer. Jag föredrar som sagt att vara mer jordnära. Det är inte värre att ordet bög växte fram ur den homosexuella köp- och säljkulturen efter förra sekelskiftet, än att ordet gay – som idag signalerar stolthet – gjorde det. Det engelska ordet gay hade ju bl. a. betydelsen prostituerad (kvinna)³¹, liksom "bög" i storstads-Stockholm betydde (sexuell) kund i största allmänhet (jag bortser här för den moraliska enkelhetens skull från att en kund till en prostituerad idag i Sverige stigmatiseras betydligt mer än den prostituerade).³²

Intressant nog har den tyska motsvarigheten till ordet bög, "Schwul", samma slags rötter i en prostitutions- och bedrägerikultur, som ordet bög (i dess förbrytarbetydelse), och som ordet gay. I ett tyskt lexikon om tjuvspråk från 1847³³ heter det: "Schwuler, m., ein Mensch der gewisse Unsittlichkeiten liebt". Alltså ungefär "bögis, en person som eftertraktar vissa former av osedlighet". Dessutom heter det vidare: "därav också sno bög, bedraga" ("daher auch beschwulen, betrügen"). Att Schwul hade sexuella övertoner långt före månsing-ordet bög bör inte förvirra, Berlin var ju storstad långt före Stockholm och utvecklade givetvis en språklig jargong som var anpassad till storstadens särskilda möjligheter, frestelser och bedrägerier.

Med tanke på den påvra miljö även dagens rikssvenska "bög" växte fram ur skulle man med en något hädisk metafor kunna säga: vi måste helt enkelt acceptera att Jesus-barnet föddes i ett stall, och inte som Buddha i ett slott.

Den moderna betydelsen av ordet bög

I och med att ordet bög efter förra sekelskiftet förlorade sin sexuella oskuld, uppstod ett problem för den moderna homosexuella rättighetsrörelsen. Hur skulle man handskas med ett ord som ansågs nedsättande, ja förnedrande, och som social stämpel fungerade som ett oslagbart vapen när det gällde att sänka självförtroendet hos den pådyvlade? Den strategi man valde på 70-talet var att själv ta på sig ordet, utveckla det till ett uttryck för stolthet och självhävdelse, och på så sätt "neutralisera" det och införliva det i rikssvenskan.

Språket är visserligen föränderligt enligt vissa regler, och det marxister ibland föraktfullt brukar kalla voluntarism, att tro att man med sin vilja kan ändra på samhällsförhållanden som i själva verket följer vissa lagbundna regler kan mycket väl tillämpas på ordet bög. Det var voluntarism att tro att ordet bög skulle kunna omvandlas till ett något sånär neutralt vardagsord för ordet bög, och det var voluntarism att tro att det skulle kunna införlivas i riksspråket. Men det lyckades. Ibland – men kanske bara ibland – kan voluntarism vara en riktig strategi...

Exkurs: ordet buger

När vi nu visat hur ordet bög(is) utvecklats i den äktsvenska miljön som del av ett hemligt knalle-språk, kan det vara på sin plats att tillägga att det finns ännu ett gammalt svenskt ord som betyder homosexuell man, men som har just de utländska rötter som förknippats med bougre och bugger. Det gäller det förhållandevis sällsynt använda ordet "buger". Det användes för första gången i tryck 1852 i Wistrands *Handbok i rättsmedicinen* där det gamla ordet "drängaskändning" ansågs vara synonymt med "bugreri".³⁴ Att "bugreri" finns nämnt före månsingordet "bög" i de skriftliga källorna säger naturligtvis inget om ordet bögs härkomst eftersom orden ljudmässigt saknar samband.

I *Gossen i grottan*, Sven Lidmans memoarer, för att fortsätta exkursen om ordet "buger", förekommer följande berättelse om en episod som sägs utspela sig 1897 i Linköping när Lidman är 15 år (Lidman 1952 s. 259 ff):

Det fanns i Trädgårdsföreningen på den tiden [...] ett utsiktstorn med en stor altan omkring. Jag minns inte om dörren till tornet brukade vara låst, minns endast att jag aldrig varit inne i det. Det stod liksom alltid tomt och övergivet med några gamla trädgårdsmöbler inställda på nedre botten. Men jag hade hört att, att det från tornets översta våning skulle vara en hänförande utsikt över östgötsläätten.

En [...] [dag] har jag i en paus gått upp på verandan eller altanen kring tornet för att pusta ut och med mina närsynta ögon se mig lite omkring på utsikten. Efter en stund kommer en äldre herre uppkivande för att också han beundra den. Han är lång och smal, iförd en ganska blanksliten svart bonjour, hårt knäppt kring den magra figuren. På armen hänger en ljus sommarrock och på huvudet har han en ovanligt platt, rundkullig hård hatt. [...] Jag får genast ett intryck att han är en fattig

och ensam man, och jag har av farbror Sam lärt mig att mot fattiga och ensamma människor skall man vara särskilt artig och förbindlig. Vi börja konversera, och så småningom flyter samtalet in på gossekärlek och pederasti. Den äldre herrn meddelar mig världserfaret att flera av de östgötska godsägarna äro pederaster. Särskilt tråkigt är det med X. v. Y., den unge arvtagaren till det stora och vackra slottet Z. Han vill inte gifta sig, han älskar bara gossar. Jag berättar sakkunnigt för den främmande herrn, att gossekärleken i det gamla Grekland var en helt naturligt företeelse. Den unge Alkibiades hade stått i ett sådant förhållande till den store filosofen Sokrates, som är själva portalfiguren till det europeiska tänkandet och världshistoriens första samvetsmänniska.

Vi förirra oss allt djupare in på detta underliga ämne och område. Vi resonera allt mer förtroligt och ingående om problemet, och den gamle herrn föreslår mig till slut att vi skola gå in i tornet för att titta på den vackra utsikten. Jag tycker [...] att hans leende är konstigt. Men artighet och hövlighet mot de äldre höves alltid en ung man, och vi skola just bege oss in genom torndörren, då en grupp unga herrar och damer komma upphoppande på altanen för att också de ge sig in i tornet och se på den vackra utsikten. En av de unga kvinnorna stannar och pratar med mig några ögonblick. Jag har en känsla att ett par av herrarna titta något närgånget på den gamle herrn i den trädslitna klädelegansen. Han försvinner helt plötsligt och efter en stund kilar jag hem till farbror Sam och den väntande lektionen. För att göra densamma lite kortare, börjar jag berätta om den egendomliga gamle herrn med vilken jag haft ett så intressant samtal om den grekiska gossekärleken.

Jag kan omöjligt beskriva, lika lite som jag då kunde förstå, farbror Sams raseriutbrott. Hur kunde jag vara så in i helvete dum och enfäldig att jag började samtala med en så otäck figur.

"Begriper du inte att det var en buger – en sådan där som sticker pojkar i rumpan?"

Ordet buger förekommer också på minst tre ställen i Strindbergs *Svarta fanor* samt i ett flertal privatbrev av hans hand.³⁵ För Strindberg tycks buger också vara tillämpligt på kvinnor. Efter ett resonemang om tribadi mellan hustrun och en f.d. påstådd älskarinna (som gjort hjälten i romanen till martyr för hustruns skiljsmässoaktiviteter) skriver Strindberg i *Svarta fanor*: "Att tjyvarna ha en egen gud har jag läst, men nu tro jag bugarna också ha en!"³⁶ Strindberg använder på ett lika egendomligt sätt det annars "manliga" ordet sodomit om tribader/lesbianer, han talar om sina "barns räddning från ett sodomithem!"

I tidigare censurerade utgåvor av *Svarta fanor* förekommer också ordet buger implicit på ett annat ställe, nämligen i en passus om en förment "bugers" karaktär: "Zachris är den första att vittna falskt, för han är en sådan."³⁷ Avsnittet är numer avcensurerat, och där heter det inte "för han är en sådan" utan som i originalmanuskriptet: "för han är en buger".³⁸

Greger Eman skriver även i Söderström m.fl. (1999) s. 130:

Det kan vidare vara värt att notera att ordet "buger" (efter franska bougre) [...] förekommer i en polisrapport från 1892. Det gäller en person som övat utpressning mot en man i bättre ställning.

Här är alltså etymologin buger/bougre relevant. Ordet buger tycks i övrigt ha fört en isolerad tillvaro i den homosexuella språkvärlden kring förra sekelskiftet (Sven Lidmans memoarer skrevs visserligen på 50-talet men syftar tillbaka på året 1897). Men också samhällsklasserna var isolerade från varandra. "Buger" kan p.g.a. av sin utländska härstamning ha ansetts vara "finare" än alla andra tänkbara skymford i tiden, och kunde tänkas användas sparsamt även av bildade personer inom borgerligheten, som t.ex. Sven Lidmans farbror (även om han var nog så grov i mun när han skulle förklara för sin nevö vad ordet buger betydde).

I ett polisprotokoll från februari 1894 förekommer även termerna "yrkesbuger" och "yrkesbugrar", även denna gång i samband med utpressningsfall, s.k. "prejerier":³⁹

Dessa prejerier hafva vanligtvis tillgått sålunda att f.d. kypare, hotelluppassare, hästgardister och artillerister, hvilka förfallit till att blifva yrkesbugrar och pederaster, sammanslagit sig i ligor [...]. Sedan någon yngre yrkesbuger blivit utsedd att tjena såsom s.k. lockfågel, hänvänder denne sig till det utsedda offret, uppdukar någon historia om att han är i nödställd belägenhet och i behof av hjälp för att resa någonstädes i landsorten [...].

Om en av de nämnda i polisrapporten sägs att han hängivit sig åt "sedeslöst lefverne och yrkesbugeri". Det är svårt att avgöra varför termen "buger" används just i dessa polisprotokoll, men helt ovanligt var det alltså inte.

Strindberg får väl sägas vara ett särfall.⁴⁰ Elis Höglund skriver f.ö. om Strindberg och "bugrar" i debatten i *Brand* 1911-12: "Trots det att Strindberg skriver 'bugrar' (pluralis) så säger Stockholmsungdomen fortfarande 'bögar'".⁴¹

Allt som sägs om eng. bugger och fr. bougre i Kurt Kricklers "utländska" exkurs tidigare är f.ö. tillämpligt på ordet buger. Men – ingenting tyder på att det importerade ordet "buger" är någon förelöpare till det månsing-svenska ordet "bögg".

Noter

- ¹ Jfr tidskriften *Vennen* 1952 nr 2 s 38 där uttalandet korrekt hänvisas till Reuterdaahl.
- ² Krickler 1983 s 31 ff.
- ³ Krickler 1983 s 33.
- ⁴ Bergman 1929 s 161.
- ⁵ Rietz 1862-1867/1962 ordet "bögd" s 78.
- ⁶ Bergman 1929 s 159 not 2.
- ⁷ A.a. s. 157.
- ⁸ A.a. s. 9 not 2.
- ⁹ A.a. s. 158.
- ¹⁰ A. a. s. 160.
- ¹¹ A.a. s. 158 not 3.
- ¹² A.a. s. 159.
- ¹³ A.a. s. 165.
- ¹⁴ A.a. s. 162.
- ¹⁵ A.a. s. 163.
- ¹⁶ Thesleff 1912 s 9. Thesleff har använt andra upplagor av Sundts bok, år 1845 och år 1852, än Bergman, som säger sig ha använt 1850 års upplaga.
- ¹⁷ Bergman 1929 s. 168.
- ¹⁸ A.a. s. 227.
- ¹⁹ Bergman 1929 s. 166.
- ²⁰ Symptomatiskt nog har Palm 1910 en liknande etymologi kring ett annat ord, som han identifierat i romani och förbrytarmånsing, nämligen ordet *buro* som också betyder bonde, men med den här betydelsefulla nyansen "även en person som är lätt att lura (i affärer)". Strukturmässigt sett tycks orden ha samma betydelse.
- ²¹ Bergman 1929 s 220.
- ²² A.a. s 223 ff.
- ²³ A.a. s. 220.
- ²⁴ Hos Thesleff 1912 betyder "tjöra" antingen "tigga", eller (ifråga om [kvinnliga] prostituerade) "söka upp män". Att Thesleff avser kvinnliga prostituerade anser jag klart eftersom han annars särskilt skulle anmärkt om han avsett manliga prostituerade. Även hos Palm 1910 betyder "tjöra" tigga, dock utan sexuell biton.
- ²⁵ I August Bondeson, *Marknadsgubbar på Sjönevad*, förekommer märkligt nog översättningen "Giv knallen en kyss", av meningen *Sno nasen!* Själva ordet *sno* skulle alltså också i sig ha ett slags sexuellt åtbördsinnehåll enligt denna version, Bergman 1929 s 166.
- ²⁶ Palm 1910
- ²⁷ Thesleff skriver också, i enlighet med vandringsmyten, om ordets ursprung: "antagligen af franska ordet bougre". Detta "antagligen" har Thesleff förmodligen funderat ut själv utan större eftertanke.
- ²⁸ Silverstolpe 1999 s 10.
- ²⁹ Stålhands handskrift 1909-10, skrivet mellan raderna.
- ³⁰ *Brand* nr 31 5 aug. 1911 ff.
- ³¹ *The Oxford English Dictionary* 1933/1961, bokstaven G s 87; Gay: "in slang use, of a woman: leading an immoral life, living by prostitution" (1825 ffg). Obs att även ordet "sjana" i förbrytarmånsing enligt Thesleff 1912 betyder "prostituerad" [kvinna], medan det i Göteborg närmast har haft betydelsen "manlig fjolla" eller en nyans i enlighet med dagens "gay" (intervjuer med berörda).
- ³² Ordet "gajj" finns för övrigt med i stockholmsslangen efter förra sekelskiftet och bety-

der där samma sak som "tjej" (men paradoxalt nog utan den negativa bibetydelsen av prostituerad som ordet tjej hade). Palm 1910 s 73.

³³ Zimmerman 1847 s 163. Jag tackar Manfred Herzer för hänvisningen.

³⁴ Silverstolpe i Söderström, Göran m.fl. 1999 s 69.

³⁵ T.ex. brev till Albert Bonnier 7 maj 1891: "I morgon skall jag inför Kyrkorådet försvara mina barn mot en s.k. lärarinna som är både buger och fyllhund (...)" ; brev till "Broder Ossian" 21 juni 1891: "Fröken David är en buger, (jag har förintat ett sodomitbrev från henne till Fru Strindberg!)" ; brev till Robert Watt 13 juli 1891: "Jag känner fullkomligt damen både som buger och fyllhund" ; brev till Leopold Littmansson 17 juli 1894: "Hjälmar är af negerbörd, det vet du ej. [...] Svart man är dålig man! [...] ... lite buger..." ; brev till Anders Eliasson [ca 15 okt 1895]: "Jag är ju ingen buger och skall väl icke smaka piskan som Oscar Wilde". Samtliga brev ur Eklund 1964-1969 del 8, 10, 11. Jag har Magdalena Rinaldo att tacka för hänvisningarna till dessa brev.

³⁶ Strindberg 1925 s 110.

³⁷ A.a. s 10.

³⁸ Säfström 1976, kap. "Exempel på ändringar i Svarta fanors text" s. 1, hänv. till kap. 1 s 13 rad 3 originalupplagan.

³⁹ Söderström i Söderström m.fl. 1999 s 195.

⁴⁰ Förlaget och Strindberg censurerade gemensamt några buger-passager i Svarta fanor, men det verkar ha haft att göra med bokens karaktär av nyckelroman mer än med ordets vulgaritet, eftersom det kvarstod på andra ställen. Censurerade ställen i originalupplagan (enligt Säfström 1976, kap. "Exempel på ändringar i Svarta fanors text s 1): s 13 originalupplagan rad 3 står "för han är sådan", ändrat från manuskriptets "för han är buger". Sid 118 originalupplagan rad 2 står "de där herrarna", ändrat från manuskriptets "bugrarna".

⁴¹ Debatten i tidningen *Brand* fr o m nr 31 1911 [-12] ff. Ett tack till Greger Eman för detta citat som inte finns med i *Sympatiens hemlighetsfulla makt*.

Källor och litteratur

Otryckt källa:

Stålhand, Knut (1909-10): "Verklighetsskildringar från förbrytarlivet", Kungliga Biblioteket, Sthlm 1909-10.

Tryckta källor

Bergman Gösta (1929): "Västgötaknallarna och deras hemliga språk, månsing" i *Nysvenska studier* nr IX 1929.

Eklund, Torsten (1964) (utg): *August Strindbergs brev*, del 8, 10, och 11 Sthlm 1964-1969.

Krickler, Kurt (1983): *Vices et vers ça (viceversa). Schwulensprache im Deutschen und Französischen*, Diplomarbeit zur erlangung eines Magisters der Philosophie der studienrichtung Übersetzer- und Dolmetscherausbildung vorgelegt von Kurt Krickler, Wien, im Jänner 1983 (dupl).

Lidman, Sven (1952): *Gossen i grottan*, Sthlm 1952.

The Oxford English dictionary (1933/1961): (being a corrected re-issue [...] of *A new English dictionary of historical principles*) 1933/1961 (Philological Society).

Palm, H (1910): "Hemliga språk i Sverige" i *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, h.6. 1910.

Reuter Dahl, Ebbe (1951): *Vem har rätt? i litteraturfejden Moberg-Reuter Dahl*. En vädjan till svenska

folket som tarvar svar! Uppsala 1951.

Rietz, Johan Ernst (1962): *Svenskt dialektlexikon*. Ordbok öfver svenska allmogespråket, Lund 1862-1867. Faksimil 1962.

Silverstolpe, Fredrik (1999): "Den homosexuella ideologins födelse" i *lambda nordica* nr 4 1999.

Silverstolpe/Thorsell: *En homosexuell arbetares memoarer*, Sthlm 1981.

Strindberg, August: *Svarta fanor* i *Samlade skrifter*, Sthlm 1925.

Säfström, Eva (1976): *Publiceringen av Strindbergs Svarta fanor*, CI-uppsats i litteraturvetenskap, litteraturvetenskapliga institutionen, Sthlm:s universitet HT 1976 (dupl).

Söderström, Göran m.fl. (1999): *Sympatiens hemlighetsfulla makt*, Sthlm 1999.

Thesleff, Arthur (1912): *Stockholms förbrytarspråk och lägre slang 1910-12*, Sthlm 1912.

Wistrand, Timoleon och Hilarion (1852): *Handbok i rättsmedicin*, 1852.

Zimmerman, Carl Wilhelm (1847): *Die Diebe von Berlin (oder Darstellung ihres entstehens, ihrer Organisation, ihrer Verbindungen, ihrer Taktik, ihrer Gewohnheiten und ihrer Sprache)*, Berlin 1847.

Fredrik Silverstolpe har i över två decennier forskat i homosexualitetens historia, och gett ut ett antal skrifter och böcker i ämnet. Han har också deltagit i den internationella debatten om konstruktivism kontra essentialism i den homosexuella historieskrivningen.

Summary

The paper presents the history of the Swedish word "bög" (gay/queer). It is derived from the secret language of the travelling tradesmen, a language called "månsing", and is presented as, from the beginning, having had the meaning "peasant/farmer". Travelling traders tried to "fool" the peasants/farmers to buy their goods, in the same way as they tried to "fool" people when they arrived to town. In the beginning of the twentieth century the word was taken over by thief-gangs, hustlers and prostitutes, and the term was sexualised. However, as is shown in the paper, the term was from the beginning not tied to biological sex. A female prostitute could try to fool a "bög" to buy sex, as well as a young man could do the same with a "bög". First later on the word "bög" was exclusively used to connate man-man sexual relations. The paper also points to the successful "voluntarism" of the gay movement to disarm the animosity of term "bög" word and to make it mean self-consciousness and personal pride (or at least make it more neutral) instead of a "bad" word.